

Микола Пирогов: лікар і педагог

Микола Іванович ПИРОГОВ — видатний хірург, анатом, педагог, неповторний експериментатор, який поєднав науку і віру та став прикладом для багатьох поколінь лікарів. Створив перший атлас топографічної анатомії людини. Засновник військово-польової хірургії. Уперше у світі використав ефірний наркоз у воєнно-польових умовах. Став «батьком» гіпсової пов'язки при переломах. Провів десятки тисяч операцій. Вирощував лікарські рослини, займався селекцією зернових культур, боровся з пияцтвом і безграмотністю, писав вірші та мемуари.

Доктор медицини, професор член-кореспондент Санкт-Петербурзької академії наук Микола Іванович Пирогов не знайшов визнання у Росії і був царський урядом висланий в Україну. Тут і навічно спочив.

Професор у 26 років

Микола Пирогов ріс вундеркіндом. Уже в 14 років його зарахували на медичний факультет Московського університету, а в 17 років – обрали кандидатом для підготовки до професорського звання! Пирогов блискуче захистив докторську дисертацію, а в 26 років його обрали професором Дерптського університету (зараз університет міста Тарту в Естонії). Після навчання у кращих хірургів того часу, Пирогов опанував блискучий стиль проведення операцій, коли складні розрізи проводилися за лічені секунди. Причому пацієнти рідко помирали.

До «чудесного лікаря» їхали з усіх усюд, знаючи, що він нікому не відмовляє в допомозі. Після операції він завжди ховав руки в кишені, щоб йому не надумали платити. Він видавав наукові праці, а виручені гроші переказував на користь незможних. Слава Пирогова зростала...

«Господи, удостой мене бути зряддям миру Твого...»

Майбутній геній хірургії якось надихався в лікарні отруйним смородом від ран, які гнили і розкладалися. Пирогов тяжко занедужав. Наступним ударом стала смерть дружини. Вона померла після пологів, залишивши двох малолітніх дітей. Він відчував гостру потребу заспокоїти схвильовану душу: «Мені був потрібен відсторонений, недосяжний, високий ідеал віри», – згадував сам. Відтоді кожен день Пирогова став еталоном служіння Богу та стражденим людям.

Він намагався зробити все, аби полегшити біль, урятувати життя. Сьогодні важко повірити в те, що колись пацієнти лягали «під ніж» без наркозу, знеболюючих препаратів і відчували страшний біль. Лікарі різали в буквальному сенсі «по живому», намагаючись не звертати уваги на крики та стогони хворих.

Зрозумівши, що повсякденний одяг лікаря може стати джерелом небезпечних мікробів, Микола Пирогов висунув вимогу, щоб хірурги проводили операції в білих халатах, виварених в окропі. Почувши таку новину, колеги запротестували хірурга до божевільні. Проте його випустили через три дні, не виявивши порушень у психіці.

Звісно, лікарі намагалися щось придумати. Зацікавившись дією парів ефіру на живий організм, Пирогов проводив досліди на собаках. Потім багато разів випробовував наркоз на собі. Від цього лікар схуд, погано почувався, проте зрештою вирішив: для конкретного хворого, для однієї-двох операцій, які йому судилося перенести, ефір є безпечним. І надалі він ніколи не допускав, щоб оперували без заспокоїливого ефіру. Щоправда, Пирогов був не першим і не єдиним хірургом, хто застосовував такий вид наркозу в лікарнях. Але він уперше в історії медицини почав оперувати поранених із застосуванням ефіру в польових умовах. Це сталося під час війни на Кавказі. Маску для ефірного наркозу, сконструйовану Пироговим, використовують у медицині і досі.

На зворотньому шляху з Кавказу лікар випробував знеболювальний засіб – хлороформ. Побачивши ефективність нової анестезії при оперативних втручаннях, за п'ять років він зробив 2,5 тисячі таких операцій!

Гіпсувати перелом – теж його ідея!

Пирогов був проти війни, але значна частина його життя пройшла в польових шпиталях, поруч із центром воєнної «м'ясорубки».

«Війна – це травматична епідемія, – писав учений. – Як при великих епідеміях завжди недостатньо лікарів, так і під час великих воєн завжди їх бракує». 1847 року хірург виїхав на Кавказ, де російська армія воювала проти місцевих горян. Там хірург мало не падав із ніг, оперуючи поранених, виконував титанічну роботу, але результат його не втішав. Багатьом доводилося робити ампутацію кінцівок, чимало пацієнтів помирали від гнійних ускладнень. Сотні солдатів та офіцерів після переломів ставали каліками, тому що тоді лікарі не знали, як можна нормально фіксувати уламки кістки. Від рухів уламки зміщувалися, рана довго не загоювалася, а коли кістки нарешті зросталися, кінцівки потворно скривлювалися. І взагалі, за канонами тодішньої військової медицини, нагноєння в рані, ураження кістки, складний перелом – це все неминуче означало ампутацію.

«Але невже немає іншого виходу», – ця думка не йшла лікарю з голови. Він хотів боротися до останнього, щоб зберегти при переломі руку чи ногу. Пирогов пробував стягувати кістки накрохмаленими пов'язками. А щоб перевірити, як діє метод, лікар після багатогодинних операцій супроводжував обози, які вивозили поранених із місця битви. Накрохмалені бинти були непоганою альтернативою, але мали багато недоліків. Проблема здалася нерозв'язною, аж поки Пирогов не потрапив у майстерню знайомого скульптора. Там лікар побачив гіпсові форми, які скульптори використовують на проміжному етапі. Саме те, що потрібно! Тож коли в 1853 році почалася Кримська війна, Микола Іванович вважав своїм громадянським обов'язком вирушити до Севастополя і домігся призначення в діючу армію. Оперуючи поранених, Пирогов уперше в історії медицини застосував гіпсову пов'язку. Так гіпс потрапив у лікарні й користується популярністю донині.

Солдати називали Пирогова – «наш»

У період оборони Севастополя 1854-1855 років Пирогов проявив себе не лише як блискучий хірург, він був переконаний, що всю систему медичної допомоги пораненим треба правильно організувати. Якщо в польових шпиталях «навалювати» хворих в одну купу, а лікарі будуть метушитися між ними, не знаючи, за кого першого братися, толку не буде. Саме такий хаос постав перед очима хірурга, який приїхав на передову.

Госпіталі Кримського півострова були розраховані на 2 тисячі ліжок, а поранених було 9 тисяч. Поранені лежали без їжі, без води, просто на вулицях, на підвір'ях під відкритим небом. «Щасливіці», які потрапили під госпітальний дах, валялися на голій підлозі. Добре, якщо вдавалося знайти місце під чужим ліжком. Нещасні, які отримали рани в бою, стогнали, благали про допомогу і хапали за ноги лікарів і фельдшерів, що проходили поруч. На операційний стіл брали не того, кому це найбільше потрібно, а того, хто ближче лежить до проходу чи голосніше волає. Хлороформу було мало, тому операційна, як і в минулі роки, наповнювалася криками.

«Над табором мучеників, складених і звалених у солдатські намети, раптом вибухнула злива і промочила наскрізь не тільки людей, але навіть і матраци під ними, – згадує Пирогов у своїх «Севастопольських листах». – Нещасні так і валялися в калюжах. Можна собі уявити, як їм було з відрізаними ногами лежати на землі. Матраци майже плавали в бруді. Лікарі і сестри могли допомагати не інакше, як стоячи на колінах у болоті. По 20 і більше ампутуваних умирали щодня...»

Щоб навести лад, Пирогов наказав «сортувати» поранених на категорії. Перші – безнадійні. Їм потрібні засоби для заспокоєння останніх страждань, турботливі сестри, священник. Другі – невідкладні. Цих негайно на стіл, щоб не опинились у першій категорії. Треті – ті, що можуть зачекати з операцією або зовсім без неї обійтись. Четверті – легкопоранені...

Завдяки такому простому методу в польових шпиталях вдалося подолати хаос і набагато ефективніше лікувати пацієнтів. Із цього сортування згодом виросло все лікувально-евакуаційне забезпечення поранених, яким користуються і зараз.

Неймовірно, але факт – до Пирогова до цього ніхто не подумався.

Завдяки такому підходу лікарі могли врятувати набагато більше життів. Солдати це чудово розуміли. Вони бачили і відчували ширшу турботу Пирогова, тому з теплою називали його «наш».

Мало хто знає, що саме Микола Іванович заснував інститут сестер милосердя, що став родоначальником вітчизняного Товариства Червоного Хреста. Згодом медичні сестри брали участь практично у всіх великих війнах, а тоді це здавалося неможливим.

«Жінки в бойових умовах? Жінки, відповідальні за винесення поранених з-під вогню? Господині лазаретів? Це нісенітниця!» – кричали тодішні чиновники та моралісти. Чимало недобррозичливців казали, що жінки сіють розпусту в армії, а насправді жінки навели там лад: знайшли на складах «загублені» та «списані» ковдри, одяг для солдатів, розібралися із належним харчуванням поранених, припинили розкрадання грошей. І все це – ризикуючи потрапити під кулю. Кожна четверта сестра милосердя, яка приїхала до Севастополя, знайшла там свою загибель.

Спільний проект із Тарасом Шевченком

У ті далекі часи гімназистів часто били різками за будь-яку провинку. Микола Пирогов називав тілесне покарання засобом, який принижує дитину, завдає непоправної шкоди її психіці та привчає до рабської покорності, що ґрунтується на

страху. На думку педагога, рабська покорність формує порочну натуру, яка шукає відплати, жадає помститися за своє приниження. Тому Пирогов виступав за скасування різок як буденного «засобу виховання». Як результат – статут гімназій і прогімназій 1864 року скасував тілесні покарання дітей.

У 1858-1861 роках Микола Іванович Пирогов працював попечителем Київського навчального округу. Тоді на всю Україну прогрімала його ініціатива створення недільних шкіл для дорослих. У 1860 році їх було відкрито сто одинадцять, безплатні уроки в них вели викладачі гімназій і студенти університетів. Простий робочий людина учився вечорами й у вихідні дні.

Цікаво, що Тарас Шевченко підтримав ініціативу Пирогова і вислав із Санкт-Петербурга для учнів українських недільних шкіл 50 примірників свого «Кобзаря». Крім того, Тарас Григорович спеціально для недільних шкіл написав і за власний коштом видав «Буквар» – рідкісний для тих часів підручник з української мови.

Микола Пирогов запропонував низку операцій, що увійшли до золотого фонду хірургії під назвою «операції Пирогова». Запропоновану ним операцію «кістково-пластичного подовження кісток гомілки у разі ампутації стопи» широко використовують і в наші дні.

Шевченко і Пирогов задумали великий спільний проект – цілу серію підручників для дорослих учнів. Вони мали задум найближчим часом скласти для учнів арифметику, етнографію, географію та історію України. Але встигли випустити тільки «Буквар».

Якби не Пирогов, не було б системи Менделєєва!

Одного разу Миколу Пирогова попросили проконсультувати вчителя Сімферопольської гімназії. Учителеві минав 22-й рік, але він не виглядав молодим та квітучим. Блідий, худий, виснажений тривалою хворобою чоловік ніяк не міг з'ясувати, що саме з ним відбувається. Лікарі припускали, що це туберкульоз легень – діагноз, який для того часу фактично був вироком. Але Микола Іванович уважно оглянув хворого і поставив зовсім інший діагноз – серцева недостатність. Пирогов призначив курс лікування, і вже через два місяці вчитель був здоровий.

Згодом колишній пацієнт став ученим-хіміком, а через чотиринадцять років після консультації в Пирогова подарував людству періодичну систему хімічних елементів.

Це був Дмитро Іванович Менделєєв!

Забальзамований «світлий образ»

Останні 20 років Пирогов із синами та другою дружиною жив у садібі Вишня, що на Вінниччині. Він продовжував оперувати хворих, привів до ладу великий дубовий ліс, посадив два березові гаї, побудував дві греблі, млин. Займався також селекцією пшениці, винограду, троянд. А ще – виїжджав у польові шпиталі рятувати поранених під час різних воєн. У Вишні, 5 грудня 1881 року Микола Пирогов помер.

На прохання вдови, тіло Пирогова було забальзамоване доктором Давидом Іллічем Виводцевим, який приїхав у Вишню з Петербурга. Причому пані Пирогова отримала найвищий дозвіл від Святейшого Синоду в Петербурзі. Випадок в історії християнства унікальний – церква, врахувавши заслуги Миколи Пирогова як зразкового християнина та всевітньо відомого вченого, дозволила не віддавати тіло землі, а залишити його нетлінним, щоб учні та послідовники могли бачити «його світлий образ».

Спочатку забальзамоване тіло Миколи Івановича перенесли до дерев'яної церкви села Шереметки – за кілометр від садіби. Офіційне поховання затрималося, бо склеп не був готовий.

Нарешті 24 січня 1882 року саркофаг із тілом Миколи Пирогова було покладено у склеп, а через три роки над ним спорудили церкву Миколи Чудотворця.

Сьогодні у Вишні розташований Національний меморіальний музей-садіба М. І. Пирогова. Там зберігається безліч речей, книжок, медичного інструментарію, якими користувався Пирогов. У фондах – понад 16 тисяч експонатів, а для огляду виставлено майже 1700. У бібліотеці зібрано кілька тисяч книжок та журналів, чимало – з позначками вченого.

Відвідувачі можуть побачити і самого Пирогова – у його усипальниці.